

**TEXNIKUMDA TARIX FANINI O‘QITISHDA LOYIHA ASOSIDA
TA’LIM METODIKASINING SAMARADORLIGI VA BAHOLASH
MEZONLARI**

Ergasheva Malohat Faxriddin qizi

Shomurodova Muharram Orifjon qizi

Zarafshon shahar 2-son texnikumi tarix fani o‘qituvchilari

**EFFECTIVENESS OF PROJECT-BASED EDUCATIONAL
METHODOLOGY AND ASSESSMENT CRITERIA IN TEACHING
HISTORY AT A TECHNICAL SCHOOL**

Ergasheva Malohat Fakhriddin kizi

Shomurodova Muharram Orifjon kizi

Teachers of history at Zarafshan city technical school No. 2

Annotatsiya. Maqolada texnikum sharoitida tarix fanini loyiha asosida o‘qitish metodikasining samaradorligini asoslash hamda baholash mezonlarini aniq va o‘lchab bo‘ladigan ko‘rinishga keltirish masalalari yoritiladi. Loyiha asosida ta’lim o‘quvchini tayyor ma’lumot iste’molchisi emas, balki tarixiy manbalar bilan ishlaydigan, dalil keltiradigan va xulosa chiqaradigan faol subyektga aylantirishi bilan ahamiyatli. Xalqaro tadqiqotlar va meta tahlillar loyiha asosida o‘qitish o‘quv natijalarini oshirishini, ayniqsa ijtimoiy fanlarda ta’siri sezilarliroq bo‘lishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: loyiha asosida ta’lim, tarix fanini o‘qitish, texnikum, tarixiy tafakkur, manbalar bilan ishlash, rubrika, baholash mezonlari, kompetensiya, hamkorlikda ta’lim, refleksiya.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы эффективности проектного обучения при преподавании истории в условиях техникума и разработки измеримых критериев оценивания. Проектное обучение переводит студента из позиции пассивного потребителя знаний в позицию активного исследователя, работающего с источниками, доказательствами и аргументацией. Международные исследования и мета анализы показывают, что проектное обучение повышает учебные результаты, причём эффект в социально гуманитарных дисциплинах может быть более выраженным.

Ключевые слова: проектное обучение, преподавание истории, техникум, историческое мышление, работа с источниками, рубрика, критерии оценивания, компетенции, групповая работа, рефлексия.

Abstract. This article examines the effectiveness of project based learning in teaching history in vocational college settings and proposes measurable assessment criteria. Project based learning shifts students from passive recipients of information to active investigators who work with historical sources, evidence, and argumentation. International research and meta analyses indicate that project based learning improves academic outcomes, with stronger effects often reported in social science subjects.

Keywords: project based learning, history education, vocational college, historical thinking, primary sources, rubrics, assessment criteria, competencies, teamwork, reflection.

KIRISH

Texnikumda tarix fanini o‘qitish ko‘pincha ikki bosim orasida qoladi: bir tomonda dasturiy mavzularni o‘z vaqtida o‘tish talabi, ikkinchi tomonda esa o‘quvchining real hayotiy ehtiyoji, kasbiy yo‘nalishi va motivatsiyasi. Oddiy ma’ruza va qayta aytib berishga tayanadigan darslar mazmunni yetkazishi mumkin, lekin tarix fani uchun eng muhim natija bo‘lgan tarixiy tafakkur, dalilga tayangan xulosa, manba

tanqidiyligi va tahliliy nutqni barqaror shakllantirishda ko‘pincha sust ishlaydi. Shu sababli texnikum sharoitida tarix darsini faol o‘qitish texnologiyalari bilan boyitish, ayniqsa loyiha asosida ta’lim metodikasini ongli tatbiq etish dolzarb masalaga aylanadi. Loyiha yondashuvi o‘quvchiga tayyor bilimni berishdan ko‘ra, savol qo‘yish, dalil topish, manbani tekshirish, xulosa chiqarish va natijani auditoriyaga taqdim etish jarayonini boshdan kechirish imkonini yaratadi [1].

ADABIYOTLAR SHARHI

Loyiha asosida ta’lim haqidagi adabiyotlar metodikani bir nechta tayanch belgi orqali tushuntiradi. Krajcik va Shin loyiha asosida o‘qitishning markazida murakkab va mazmunli muammo savoli turishi, o‘quv maqsadlari aniq belgilanishi, o‘quvchi faol tadqiqot olib borishi, hamkorlikda ishlashi, oraliq ko‘mak va yo‘naltirish mavjud bo‘lishi hamda yakunda auditoriyaga taqdim etiladigan mahsulot yaratilishini ta’kidlaydi [1]. Bu yondashuv texnikum tarix darsiga mos, chunki mavzularni hayotiy va mahalliy kontekstga ulash oson, mahsulot sifatida esa ko‘rgazma, raqamli xronologiya, manbalar to‘plami, intervyu arxivi, kichik muzey burchagi yoki tarixiy joylar bo‘yicha yo‘l xaritasi yaratilishi mumkin.

Metodikaning samaradorligi masalasida Chen va Yangning meta tahlili muhim dalil beradi: u 1998 yildan 2017 yilgacha chop etilgan ishlardan olingan taqqoslashlarni umumlashtirib, loyiha asosida o‘qitish an’anaviy o‘qitishga nisbatan o‘quv natijalarini yaxshilashini ko‘rsatadi, shuningdek ijtimoiy fanlarda ta’sir kuchliroq bo‘lishi mumkinligi ham qayd etiladi [2]. Bu fakt tarix fani uchun ayniqsa qiziq, chunki tarixdagi muvaffaqiyat ko‘pincha tushunish, talqin, dalillash va tanqidiy fikrlashga bog‘liq, loyiha metodikasi esa aynan shu jarayonlarni darsning markaziga olib chiqadi.

Tarix ta’limining mazmuniy tomoni Wineburg ishlarida chuqur asoslanadi. U tarixiy fikrlash oddiy kundalik fikrlashdan farq qilishini, o‘quvchi matnni haqiqat sifatida qabul qilishdan oldin uning manbasi va maqsadini ko‘rishi, davr sharoitini

hisobga olishi, turli dalillarni solishtirish orqali ishonchlilikni tekshirishi kerakligini ko'rsatadi [3]. Texnikum o'quvchilari uchun loyiha metodikasi aynan shu ko'nikmalarni mashq qilishga qulay, chunki loyiha jarayonida manba tanlash, uni tahlil qilish, ishonchli va shubhali dalillarni ajratish, xulosa chiqarish majburiy bosqichlarga aylanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Texnikumdagi tarix loyihasi mavzu tanlashdan boshlanadi, lekin mavzuning o'zi yetarli emas, uni harakatga keltiradigan asosiy narsa muammo savolidir. Muammo savoli shunday tuzilishi kerakki, o'quvchi uni internetdan bir sahifada ko'chirib qo'ya olmasin, javob izlash uchun manbaga murojaat qilsin, turli nuqtayi nazarlarni solishtirsin va yakuniy xulosani dalil bilan himoya qilsin. Masalan, mahalliy tarix bilan bog'liq savollar texnikum o'quvchisiga yaqin: hududdagi sanoat korxonasi tarixining mehnat migratsiyasiga ta'siri, shaharsozlikdagi o'zgarishlar va ularning ijtimoiy hayotga ta'siri, urush yillari front orti mehnati, tarixiy obidalar saqlanishidagi muammolar. Bunday savollar nafaqat tarixiy fakti, balki sabab va oqibatni, manba ishonchliligini va kontekstni tahlil qilishni talab qiladi, bu esa tarixiy tafakkurni o'stiradi [3].

Ikkinchi tamoyil o'quv maqsadlarini ikki qatlamda belgilashdir. Birinchi qatlam fan mazmuni: davr, voqea, shaxslar, tushunchalar, tarixiy jarayonlar. Ikkinchi qatlam esa ko'nikma va kompetensiya: manbani tahlil qilish, dalillash, yozma va og'zaki nutq, jamoada ishlash, vaqtni boshqarish, axborot madaniyati. Krajcik va Shin loyiha asosida ta'limda o'qituvchi aynan shu maqsadlar uyg'unligini saqlashi zarurligini, aks holda loyiha faqat faoliyatga aylanib, o'qitish natijasi so'nib qolishini ta'kidlaydi [1]. Texnikum sharoitida bu ayniqsa dolzarb, chunki o'quvchi kasbiy fanlar bilan band, tarixga ajratilgan vaqt cheklangan bo'lishi mumkin, demak loyiha ortiqcha cho'zilmasligi, lekin maqsadli bo'lishi kerak.

Uchinchi tamoyil o'qituvchining rolini to'g'ri tushunishdir. Loyiha yondashuvida o'qituvchi nazoratchi emas, yo'l ko'rsatuvchi va sifat kafolati beruvchi boshqaruvchi bo'lib qoladi. Larmer va hamkorlar loyiha sifatini ta'minlash uchun o'qituvchi dars madaniyatini qurishi, loyiha rejasini aniq qilishi, standart va natijaga moslashtirishi, faoliyatni boshqarishi, baholashni muntazam olib borishi, o'quvchini kerakli joyda tayanch bilan ta'minlashi va murabbiy sifatida kuzatib borishini ko'rsatadi [4]. Texnikumda bu rol ayniqsa muhim, chunki guruhli ishda mas'uliyat bo'linib ketishi, kuchli o'quvchi hammasini qilib qo'yishi, boshqalar chetda qolib ketishi xavfi bor. Demak, jarayonni ko'rinadigan qilish, har bir o'quvchi hissasini qayd etish va baholash modeli bilan boshqarish shart.

NATIJALAR

Loyiha metodikasida baholashning eng katta xatosi shunday: faqat yakuniy taqdimotga ball qo'yish. Bu yondashuvda jarayon yo'qoladi, adolat buziladi va o'quvchi nimani yaxshilash kerakligini anglamaydi. Brookhart rubrika mezonlari o'quvchi uchun yo'l xaritasi vazifasini o'tashi, u orqali o'quvchi sifatni ko'rishi, o'zini baholashi va takomillashtirishga intilishi mumkinligini ko'rsatadi [6]. Shuning uchun texnikum tarix loyihasida baholash modelini ikki qatlamli qilish maqsadga muvofiq: jarayon bahosi va mahsulot bahosi. Jarayon bahosi loyiha kundaligi, oraliq hisobot, manbalar ro'yxati, guruh ichidagi rol va vazifa bajarilishi, oraliq taqdimotdagi fikr almashish kabi indikatorlar orqali yig'iladi. Mahsulot bahosi esa yakuniy ishning mazmuni, dalillash darajasi, manbaga tayanish sifati, xulosa asoslanganligi, vizual va nutqiy taqdim etish, auditoriya savollariga javob bera olish kabi indikatorlar orqali beriladi [1], [4].

Tarix fani uchun mezonlarni umumiy va fan xususiy komponentlarga ajratish juda qulay. Fan xususiy komponentlar ichida tarixiy mazmunning to'g'riligi va aniqligi, vaqt va makon kontekstini to'g'ri tushuntirish, tushunchalar bilan ishlash, sabab va oqibatni ajratish, turli nuqtayi nazarni ko'rsatish, dalil va talqin chegarasini

ajratish kabi mezonlar bo'лади. Wineburg yondashuvi bo'yicha manba bilan ishlash mezonlari alohida ko'rinadi: manbaning kelib chiqishini ko'rsatish, muallif va maqsadni tushunish, manbaning cheklovlarini aytish, boshqa manbalar bilan solishtirib tekshirish va shundan keyin xulosa berish [3]. Umumiy komponentlar esa kompetensiyaga tegishli: hamkorlik, reja va vaqtni boshqarish, axborot madaniyati, taqdimot ko'nikmasi, refleksiya. Krajcik va Shin loyihada hamkorlik va mahsulot yaratish bilan birga, o'qituvchining tayanch va yo'naltirishi bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi, shuning uchun rubrikada o'qituvchi bergan talab va mezonlarga mos ishlash ham aks etishi lozim [1].

XULOSA VA MUNOZARA

Texnikumda tarix fanini loyiha asosida o'qitish metodikasi o'quvchini faol o'rganuvchiga aylantirishi, tarixiy tafakkurni rivojlantirishi va dars mazmunini hayotiy kontekstga bog'lashi bilan samarali yondashuv hisoblanadi. Xalqaro meta tahlil natijalari loyiha asosida ta'lim o'quv yutuqlarini oshirishini va ijtimoiy fanlarda ta'siri sezilarli bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi, bu tarix darsi uchun metodik asos bo'la oladi [2]. Biroq samaradorlik o'z o'zidan kelmaydi, u loyiha dizayni va baholash tizimining aniqligiga bog'liq. Loyiha sifatining tayanchi muammo savoli, maqsadlarning aniqligi, manbaga tayangan tadqiqot, hamkorlik va mahsulot yaratish kabi elementlar bo'lib, ular didaktik jihatdan asoslangan holda boshqarilganda natija beradi [1], [4], [5]. Tarix fanida esa baholash mezonlari tarixiy fikrlash talablariga mos bo'lishi, manba tanqidiyligi, kontekst, solishtirish va dalillash kabi indikatorlarni o'lchashi zarur [3]. Rubrika asosida baholash esa o'quvchiga sifat mezonlarini ko'rsatib, o'zini baholash va takomillashtirishni kuchaytiradi, shu bilan baholashni adolatli va shaffof qiladi [6].

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Krajcik J. S., Shin N. Project Based Learning // The Cambridge Handbook of the Learning Sciences / ed. R. K. Sawyer. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. P. 275–297. DOI: 10.1017/CBO9781139519526.018.
2. Chen C.-H., Yang Y.-C. Revisiting the effects of project-based learning on students' academic achievement: A meta-analysis investigating moderators // Educational Research Review. 2019. Vol. 26. P. 71–81. DOI: 10.1016/j.edurev.2018.11.001.
3. Wineburg S. S. Historical Thinking and Other Unnatural Acts: Charting the Future of Teaching the Past. Philadelphia: Temple University Press, 2001. 272 p.
4. Larmer J., Mergendoller J., Boss S. Setting the Standard for Project Based Learning: A Proven Approach to Rigorous Classroom Instruction. Alexandria, VA: ASCD, 2015. 240 p. ISBN 9781416620334.
5. Polat E. S., Bukharkina M. Yu., Moiseeva M. V., Petrov A. E. Novye pedagogicheskie i informatsionnye tekhnologii v sisteme obrazovaniya / ed. E. S. Polat. Moscow: Izdatelskiy tsentr Akademiya, 2002. 272 p. ISBN 5-7695-0811-6.
6. Brookhart S. M. How to Create and Use Rubrics for Formative Assessment and Grading. Alexandria, VA: ASCD, 2013.